

ձէնէ խաչընուռն ու ք ձուֆդ փէսան, որ ըլլայ
այլի ժր ձուֆդ կամ թէ հինագործնք այլի ժր
կնիկ մարդըլէն ալ շատ չիլան ու վորոք հանանիք
ու գէնայ գալու նայ նա ըլլայ հինագործնք ալ —
• Ժէ ում բունդըն այս է որ գիտացվի օտընվո-
րայ հարկին ունէնայ խաչընվ գ ձուֆդ մարդը-
վով գալու. կամ հարսի հարնք մարդըվով ալ մե-
տիկ բարեկամին իրեն ալ վովոր ու գէնայ նայ. ու
այն օտընվորաբն ունէնան նագելու զէ այն է
պարտ ու պատիհն —

Ժգ ում բունդըն այս է որ գիտացվի ալվէսն ան
պրծին առնուռ, ուսգից որ աղչիկն ըլլայ նայ.
եարը բարեկան ան վագաւոր առնուռ ուրուռի որ
պատկըն ըլլայ նայ —

• Ժէ ում գիտացվի որ խաչընվն մօտ թէրմննով
գ հօգուն ալ շատ չէրթան ու խաչընվ ալ շատ
դ բարեկամն չի ձէնէ թէրմնին վրայ —

Ժը բունդըն այս է վոր գիտացվի հինարկուցէն
ալ շատ հարսնիքն գօրով (1) չի կենայ. նուման
հարկ է վոր գաւդներ ըլլան. ու ամէնուն գիմաց
մէկ մէկ գաւաթ զնին. ու վով իրեն բարեկամին
իմէ նուման գաւաթը գիմացըն կենայ չիտայ
մարդու ալ. կամ թէ լաւաւ շուստ ապաշ չիտան
գէրայ (2) հարսնեցը տէրը բառնուռն (3). կի վի-
ճարէ —

Ժր բունդըն այս է որ գիտացվի եփոր փէսան
բաղնիք երթայ նա գիտացվի ժր մարդ լըվացվին
տէր տէրով խաչընվով վարդաւոր կարըճներով

այոջափն ըլլան. ու ժր մարդ ուն սէսն ունէնայ
խաչընվ վիճարէլու ա մաճրի. Գարձալ պրայի-
եարի (1) ալ ալվի առադն ժր մարդ ամիլվին. ու
ալվի ա մաճրի վիճարէ խաչընվ. եարը աւելըն
բան չունէնայ խաչընվ վիճարէլու ամիլվուս-
րէն (2). —

Ի ում բունդըն ունէնայ տէր տէրն զգր-
րէնըն պէրնայ տալու —

Իս ում գիտացվի որ կարըճներն աւելախ բա-
լին նայ ա աւելախ մը առին. ու ա գօլին առթ
մը ա տունըն ալ շատ չափն —

Իր ում բունդըն գիտացվի որ Աստուած չի տայ
որ հանտալէր որ կրակ ընէր մէկնիլոր (3) տու-
նը մէր գէղին մէջ նայ ունէնան ամէն տուն մէկ
մէկ մարդ խրկէ ու գօթով (4) կամ լրպէրով (5)
ան տանը մօտ օր չուր տանին անցնէլու զանտու-
նը. եարը վոր տանէն օր չի գտվէր մարդ մանլ (6)
կամ Ժարըվոր կամ հիլին (7) մարդ օր վագըր
ինչէս օր գրածէր նա գիտացվի օր ժր մաճրի պի-
տայ ձորառն (8) հիլոր օր չի խրկէ նայ —

Իգ բունդն գիտացվի օր ամէն մարդ մէր գէղին
մէջ վով իրեն. տանը գօրնէն (9) լարանը (10) անէ
անպատճառ գէրայ չանէ ու քովի վիլինը (11) գնն
ունէնայ լաթնին կօյմանէ նայ պիլվիճարէ այն-
պիսին օր լաթնանքն աւեր ըլլայ կամ չի կենայ
նա. ու ֆռնիկ (12) ալ պաշլինը անէ լաթան վով
իրեն պաշլին հօտ.

Այս է գիր հասգատու թեան.

ՀԱՄԱՏԱՐԱՐԻ ԱՇԽԱՐՀԱՅՈՅՑ

Մշակ լրագրի մէջ (N° 39 ապրիլ 6) կը
կարդանք հետեւեալը՝ որ Թարգմանուած է
«Hamburger Fremdenblatt» լրագրէն.
«Իրգրումի Սանասարեան գարդոսմ պաւպան
վում է մի նշանաւոր աշխարհագրական քար-
տէզ, 1640 թ-ի Հրատարակութիւն: Փար-
տէզը ապված է Ամստերդամում և ներկա-
յացնում է երկու կիսագունդերը Հայերէն
արձանագրութեամբ: Հայկական այդ քար-
տէզը նշանաւոր է մանաւանդ նրանով, որ նրա
վրա շատ ճիշդ գծագրված է Նիզոս գետի

Հոսանքը և ներքին Աֆրիկայի բոլոր լճերի
գոսաւորութիւնը: Քննելով քարտէզը իր բո-
լոր մանրամասնութիւններով, կարելի է զալ

(1) Գօրով — անշուշտ հունգարական Kupa բառին
աղաւաղեալն է, որ լով կը նշանակէ, հաւասար 11/8
լիտրի:

(2) Զէրայ — վանդի, որովհետև:

(3) Լաւուռի — Զուլթի, կամ նուագածու:

(4) Պրպէր — Սափրէ. (Թուրք. պէրպէր բառէն):
(5) Ասիլուորէն — Այս լափէն:
(6) Մէկնիլոր — Մէկէ մը, մարդու մը:
(7) Գօթա — Զուր տանին փայտէ գլուխ:
(8) Զուլթ — Փայտէ գլուխ մեծակալ. է բառ հուն-
գարական Coeber:

(9) Մանլ — Էրէ մարդ Ժոտայ (ու չէ կին):

(10) Հիլին — Որ է իցէ:

(11) Զուրուս — տուգանք:

(12) Գօրն — Անկիւն. է բառ Ուլաի:

(13) Զաթան — ցանկապատ:

(14) Վէլին — Դրանք:

(15) Ֆունդ — Կրակի մասը (իտ. fondo):

այն եզրակացութեան, որ 250 տարի առաջ հայերը գեղեցիկ կերպով տեղեակ էին Նեղոսի աղբիւրների դրութեան, ոչ պակաս քան մեր ժամանակի ներքին Աֆրիկայի հետազոտողները » :

« Hamburger Fremdenblatt » լրագրի յիշած այդ քարտէզը, որ 1640 թուականին տպագրուած է, կ'ըսէ, պէտք է անպատճառ թոմմաս եպիսկոպոս Վանանդեցու հրատարակած Համատարած աշխարհացոյց քարտէզին համարել. որովհետեւ Ամստերդամի մէջ բաց ի թոմմայի յորինել տուած և տպագրած աշխարհագրական քարտիզէն՝ ուրիշ չի յիշուիր, հետեւաբար յիշեալ լրագրի դրած թուականն 1640, պէտք է վրիպակ ընթերցման և կամ տպագրութեան արդիւնք համարել և ուղղադրել 1695, որ է ստոյգ թուական թոմմայի տպագրած Համատարած աշխարհացոյցին, Մեր դրած թուականն ինչպէս պիտի տեսնեն ընթերցողը, քարտիզին վրայ որոշ կերպով փորագրուած է՝ թէ՛ արաբական և թէ՛ եւրոպական տառերով. նախ և առաջ, երկու գունդերուն մէջտեղ փորագրուած է հետեւեալ երկու տող ոտանաւոր յիշատակարանն.

Նորոգ քանդակ գեղեցիկմէջ հանրայնս
Փոխաբերեաց թմառ յետնորդ ոսո Վանանդեան :

Այս երկու տողերուն կը յաջորդէ քարտիզին վրայ գտնուած տեղեաց, և այլն, համառօտագրութեան համար դորժածուած տառից ցուցակ մի, հետեւեալ խորագրով. « Պատուազիր աշխարհացոյցն », և ապա այս կարեւոր յիշատակարանն.

Փորադրութիւն յոյժ ցանկալի
Ի ձեռն եղբայր հարազատի.
Ազրիանու Բակմերէի
Եւ Պետրոսի քաջավարժի
Ընդ Ղուկասու հրոտադունի
Երկմաք քաղաք յայս անդի
Եղբորդի իմ անդբանի,
Պահեսցէ Էն յիւրում ծոցի:
ՅԱմստերդամ 1695:

Բաց աստի կայ ի ստորեւ նաև հետեւեալ լատին լեզուաւ համառօտագիծ յիշատակարանն՝

Hadrianus et Petrus
Damianus Schoonbek
Fratres Faciebant.
AMSTELDAMI
MDCXCV

Արդ վերոյգրեալ յիշատակարաններէն յայտնի կը տեսնուի՝ որ փորագրողքն են Աբն.

բէկ անուանեալ հոյանդացի երկու եղբայր՝ Ազրիանոս և Պետրոս, և այլն, որք հմուտ և քաջավարժ ըլլալով իրենց արուեստին մէջ, ըստ թելադրութեան թոմմայի, կրցն են ամենայն հշուտեմամբ այդ դժուարին գործը ի գլուխ հանել փառահէղ չքեղութեամբ, որ մինչև ցայժմ հիացումն կը պատճառէ և տեսնողաց և դիտողաց: Յիշուիր եղակաւ գործ մ'է դա և արժանի ազգային որ և իցէ վարժարանաց և քարագարանաց գեղեցիկ դարձարանքն ըլլալու. վասն զի « գրեթէ — ինչպէս կ'ըսէ Մեծ. Հ. Գ. Վ. Չարբէնապետն — երկու դարէ ետքը՝ փորագրութենէ մը յետոյ, արուեստին հըմուտք և հետամուտք՝ դեռ ևս զարմանալեօք և հիացմամբ կը նկատեն ցայն. և որչափ ալ գլխաւոր արդիւնքն եւրոպացի արուեստագիտին ընծայեն, գովութեան մեծ մաս մ'այլ իրեն առաջնորդողին կը վերաբերեն անախանձաբար », այսինքն է՝ թոմմայի Վանանդեցու:

Այս թոմմաս եպիսկոպոս իւր ժամանակին այլ և այլ գրքեր հրատարակած և մեծ ծառայութիւն մատուցած է ազգին, բայց իւր գլուխ գործոցն է այս աշխարհագրական քարտէզս, որ կը ձևանայ ութ կտոր պղնձեայ տախտակներէ, և որոց իւրաքանչիւրին մեծութիւնն է՝ 37X58 հարիւրորդամետր. գունդերուն շուրջ փորագրուած են ամբողջ կենդանակերպքն, այս ինքն խեցեղտին, այծեղջիւր, խոյ, կէռ, ցուլ, երկաթոր, առիւծ, կոյս, կարծի, աղեղնաւոր, լրճոս, ձուկն. ասոնք իւրաքանչիւրն իրենց նշանական կերպարանօք յոյժ հետաքրքրական և գիտական տեսարաններ կը ներկայացընեն: Քարտիզի տպագրութենէն տարի մը վերջը հրատարակուած է նաև նորա քանկին՝ այս խորագրով. « Բանալի հանատարածի աշխարհացոյցին վերոյ նորածնի, զոր ի լոյս էած հայկական տառու, վեհանձն և արքայալ յայրն մեր, տէր թմաս, աստուածազետտ յարունին Վանանդեցի, և առաքելադործ եպիսկոպոսն Սըբոյ թաշին. շարագրեցեալ ի Ղուկասէ ապաշտօրէ յահրնկալէ Վանանդեցու, ապիւրք և ծախիւք թմասու վարդապետի, շարարարութեամբ քաջ դպրի, տեսուն Մատթէոսի ներհուն տպագրի հայոց, յամի Տեսուն 1696 յԱմստերդամի » :

Ի վերջոյ այս ևս աւելցնեմք՝ որ այս ութ կտոր պղնձեայ տախտակներն անարատ պահուած կը գտնուին այժմ մեր տպարանին մէջ, ուստի և կը վաճառուի այդ քարտէզն ի Վեներտիկ Ս. Ղազար, և մի օրինակի գինն է՝ 5 րուբլի, 12 փո. փափագողք կարեն դիմել մեր սովորական հասցէին, իս.